

Matej Bogataj

Žrtve mode dum-dum

Saj vem, da ni lepo začeti sezone z jamrarijo, jesen je že tako ali tako, barve listja gor ali dol, otožna in sluzasta – torej bolj za nabiranje in vlaganje ali sušenje gniloživk, hojo po gozdovih in plemenito predajanje naraščajočemu strahu pred krajšanjem dneva –, ampak začetek je porazen.

Ne glede na kvaliteto izdelkov, torej predstav, bolj glede perspektive kulture in njene obravnave s strani tistih, ki naj bi jo financirali in podpirali. Saj vem, tudi Petrica Kerempuh se je s svojim galgenhumorjem tolažil, da je vedno nekaj bilo in da ni nikdar bilo, da ne bi nič bilo, samo njegova tolažba malo zvodeni, če se spomnimo, da ga na koncu balade obesijo. Varčevalni ukrepi vlade so se zažrli v vse pore kulturnega življenja, v pore tega še prav posebej; javni zavodi ne izplačujejo honorarjev in plač, ali pa to delajo z zamudo, organi vlade delajo selekcijo in se ne držijo pogodb, sklenjenih s tistimi javnimi zavodi, za katere se jim zdi, da ne delajo za njihovo stvar, potem pa sprenevedavo odgovarjajo na proteste, kot da zanje plačniška disciplina, ki jo na nas tako drastično uveljavljajo, ne velja. Delitev na naše in druge je preseгла meje dobrega okusa, skregali so gospodarstvo in javni sektor, naščuvali proti kulturi lumpenmetavze z etiko nakupovalnih centrov, torej bolj hokej in boks kot tenis ali košarka, hkrati nas hočejo še enkrat skregati glede simbolov in zgodovine. Avtistični in avtokratski, twitokraski govor ministra, ki se je na otvoritvi našega največjega gledališkega festivala v Mariboru obnašal, kot da ne ve natančno, kaj otvarja, njegovo – če ni res, je pa dobro izmišljeno – spraševanje priznane slovenske gledališke umetnice, ali tudi ona dela v javnem sektorju, vse to nas potrjuje v prepričanju, da si je oprtal nekaj, česar ne bi mogel nositi bistveno bolj čustveno inteligenčen in kulturno podkovan posameznik. Že v kratkem času je z enostranskimi in izključujočimi izjavami, v kakršnih ga lahko poseka samo njegov sekretar Aleksander Zorn, z nepoznavanjem področja, ki naj bi ga vodil

in usmerjal, pa s slabo in za nas, še nevajene enostranskih in ciničnih, izključevalnih izjav z vrha naredil škodo, kakršne njegovi predhodniki niso uspeli narediti v celem mandatu.

Med številnimi elektronskimi obvestili propagandne in infromativne narave, ki se sicer imenujejo po prešanem konzerviranem mesu, s katerim so oskrbovali zavezniške čete med drugo svetovno vojno in po njej, med spamom o kulturnih dogodkih, ki so čez poletje minili brez mene, hvalabogu, me je po prihodu z dolgih počitnic – da ne bo kdo nevoščljiv, na počitnicah zapravim bistveno manj kot v pregretem mestu v mrtvi sezoni, ko v vroči mansardi skoraj ne morem delati, tudi ker se čez poletje vse nekako upočasni, če ne otrpne – čakalo nekaj takšnih, v katerih so se uredniki, večinoma moji prijatelji, kolegi, s katerimi na takšen ali drugačen način sodelujemo vsaj v zadnjem času, če že ne vsa dolga leta mojega svobodnjaštva, obvestili, da njihove uprave apelirajo na uporabo notranjih virov pri pisanju o kulturi, da smo postali honorarci nekako odveč in nepotreben strošek; nekateri drugi kolegi uredniki so me obvestili, česar sem v zadnjem času žal vaju, da so morali malo skrčiti honorarje, da pa vejo, da bom že razumel. Prišel z morja delat, doma pa obvestila, da se bližam brezposelnosti. Kulturni sekretar Aleksander Zorn, kot smo prebrali v intervjuju v Pogledih, je ob tem opit z oblastjo in temu primerno ciničen. Zaostrovanje na področju statusov samozaposlenih s pravico do deleža proračunskih sredstev za pokojninsko in zdravstveno zavarovanje opravičuje s tem, da je šlo tako ali tako za privilegije, da smo vsi mali žižki, ki se grebemo za svoje brez solidarnosti z delavci, glede klestenja statusov pa naj svojim naročnikom malo več zaračunamo, pa bo. To je en tak tipičen 'če nimajo kruha, naj jejo pa potico' stavek, kot je razumevanje položaja podložnikov formulirala 'habsburška kurba' Marija Antoaneta. Kot da ni na področju literature in gledališča tako rekoč vse subvencionirano, ali pa kvečjemu ljubiteljsko glede kvalitete, in z zmanjšanjem subvencij in krčenjem vsega počez in zdaj, kot v kakšnem križarskem pohodu, subvencionirano vse manj in manj; in kot da niso honorarji odvisni od tega denarja, kot da obstajajo profitabilne zasebne založniške hiše, ki si lahko privoščijo višje in ekskluzivne honorarje; zdaj, s povišanim davkom na tisk, bodo njihovi profiti še večji in bomo zato, kulturniški proletariat, lahko zahtevali višje honorarje. Kot da bi nas hotel vse nagnati v Stožice, kjer naj se kvaliteta dokaže s prehodom v kvantiteto, ali pa v tujino in na tujejezične trge, tam se menda dobro služi, vsaj če smo razumeli bivšega premierja, ki se zdaj nastavlja za predsednika, ki je izjavil, da še dobro, da ima nekaj prihranjenega iz svojega bruseljskega obdobja, saj se s premiersko plačo tako ali tako ne da preživeti.

Me je spet zaneslo; hotel sem samo premislek, kako se bo poznalo nepokrivanje celotne institucionalne produkcije in repertoarnih gledališč na kulturnih straneh zadnjega od treh slovenskih dnevnikov, ki je še pokrival vse, ostala dva sta že davno doživela osip in krčenje gledališke kritike. To je indikator razpada enotnega slovenskega gledališkega prostora; že zdaj je bila zagata, da so kulturo izven metropol, državne in štajerske, pokrivali pretežno lokalni dopisniki, po pravilu, da nekdo, ki poroča zjutraj iz ribogojnice, potem o izbruhu glivičnih infekcij in popoldne s tiskovke o fekalijah v vodovodu, torej o samih (mari)kulturnih dogodkih *par excellence*, lahko napiše tudi gledališko kritiko. Ali še boljše; poročilo s tiskovne konference ustvarjalcev pred premiero, ki je včasih po obsegu celo daljše od poznejše kritike. Kot da ne bi bila kritika, tudi če je ne napiše ravno alfa teatrolog, vedno že kondicijski trener, ki poskrbi za boljše rezultate s pilingom tistega, kar je odmrlo in mora biti ostrgano, da bo živo in obnavljajoče se spodaj lahko polno zaživel. Vse kaže na nadaljnjo izgubo enotnih kriterijev in neenako pokrivanje nekaterih skrajnih točk slovenskega gledališkega prostora, pri čemer je strošek za refleksijo zanemarljiv v primerjavi s stroški primarne produkcije, še bolj s stroški vzdževanja hiš in posadke, umetniške in tehnične in birokratske; ministrstvo bi moralo biti zainteresirano za pokrivanje tistega, kar vzdržuje, in bi ta interes moralo potrditi s finančno stimulacijo časopisom in njihovim kulturnih stranem. Denar za pluralizacijo medijev bi s tem našel idealnega naslovnika.

Dušan Jovanović, Svetlana Slapšak, Vesna Milek: *Krojači sveta ali Funeral fashion show*. Režija Dušan Jovanović. SNG Nova Gorica in EPK Maribor, po premieri v Novi Gorici, 4. oktober 2012.

Najprej so bile *Žrtve mode bum-bum*, Jovanovičeva predstava izpred skoraj štirih desetletij, v kateri je – seveda nisem videl, takrat sem ril z ritjo po peskovniku in komaj kaj drugega, sem pa prebral besedilo Tomaža Toporišiča in povzetke takratnih kritik – moderatorka vodila modno revijo vojaških uniform, vojska za vojsko je na manekenski pisti doživela izenačenje, vsi bleščeči, lepota uniforme, na katero so padale naše babice in so se jim zdeli uni-formni, poenoteni moški, torej naši dedi, prelepi, zadaj pa zamolčane klavske podrobnosti, invalidnost, smrti, posilstva, prekoračenja vseh vrst, kar vse je komentiral ženski del zbora. Kolikor razumem, so *Žrtve* izenačile vojske mimo takrat zapovedanega favoriziranja naših ter gnusa nad poraženimi in demoniziranimi; ne nazadnje

so pozneje, še sredi osemdesetih, Zabranjeno pušenje peli, da ne želijo biti 'Švaba' v vojnem filmu; celo statiranje na snemanju v osovraženi uniformi je bilo v Sarajevu sumljivo in nečastno. Res je tudi, da Slovenci nismo nikoli padali na uniforme, mogoče tudi zato, ker nikoli nismo nosili svojih, vedno tuje.

Potem je nastala, kot preberemo v gledališkem listu, ideja o pogrebnih svečanostih različnih kultur, prikazovanje in prikrievanje blišča ob slovesih poslavljanja in spremljanja mrtvih v onstranstvo, ideja, od katere je ostal v uprizoritvi predvsem drugi del podnaslova, ki ni več z ničimer upravičen, saj je uprizoritev bistveno bolj šov in moda kot predstava o smrti in pogrebnih ritualih.

Krojači sveta so z dvema moderatorjema in komentatorjema pospremljena modna revija, na kateri se zvrsti kalejdoskop velikih zgodovinskih osebnosti, od Aleksandra Makedonskega (Velikega) do Michaela Jacksona, ob njihovi nedvomno izzivalni pojavi in podobi – v prvi vrsti gre za stvari imidža v čisti obliki –, slišimo tudi nekaj o njihovih zaslugah za zgodovino, predvsem za zgodovino, gledano skozi modo. Ne glede na to, ali so se udeleževali predvsem v modnem segmentu, kot recimo Coco Chanel, ali so združevali stvar okusa, modo in nove načine vladanja, kot sončni Ludvik XIV., ali so bili inovativni in prepoznavni še v čem. Modna pojavnost, mišljena kar najširše, kot zbir elegance in omike, ali njena odsotnost, ki kaže divjost in poudarja, da so se v zgodovino vpisali s spreminjanjem mej in pokoritvijo ljudstev, torej tipi *à la* Napoleon Bonaparte ali Aleksander Veliki. Ali so prispevali k spolnim praksam in bili arheofatalke, kot Kleopatra. Ta niz likov, ki se predstavljajo v kostumih Jelene in Svetlane Proković, ima okvir, dva konferansjeja, ki nas pripravita na tisto, kar bomo videli, da bi to bolje razumeli; kot da bi ta teoretski in napotovalni okvir poskrbel, da ne bi zgrešili usodnega prepleta mode in politike. Usodnega morda res bolj za ta naš tukaj in zdaj, če lahko pripomnimo, kot za samo zgodovino, čeprav so bile nekatere figure nedvomno tudi modno prepoznavne in učinkovite, Ernesto Guevara oziroma Che, kraljica Elizabeta ali Charlie Chaplin so morda danes res bolj stvar ikonografije kot zgodovine. Ne pa tudi Tito, habsburški hohštapljer in zapeljivec. Kot bi nam hoteli ustvarjalci predstave povedati, da ima zgodovina svojo drugo, skoraj podzemno logiko, s pomočjo katere ustvarjamo svoje predhodnike, ki si jih poljubno nabiramo, kot v supermarketu, v času bleščeče povrhnjice sveta, zdizajnirane in estetizirane podobe, za katero ne stoji nič, ker je globina izginila. Tako se zdi, da je samo še za zakrknjenega zgodovinarja, čudno in v arhivih ždeče bitje, ki se hrani s slabo ohranjenim papirjem in zbledelimi črkami na njem, Churchill pomembnejši od

Chaplina in njegovega *Velikega diktatorja* in je zato tudi dobil Nobelovo nagrado (za literaturo), Mongoli s Temudžinom in Timurlenkem morda pomembnejši ali vsaj bolj direktno pred vrati Evrope od Mao Cetunga, njegovega oblačilnega sloga in kitajskih ponaredkov brendov.

Uprizoritev je postavljena na nagnjeno prizorišče, v katerem so odprtine z ogledali, v katerih se ogledujejo udeleženci te modne revije, obenem scenografija Mete Hočever poudari nekakšno zaumnost dogajanja, skozi bleščave podobe nas vodi dekletce, ki odkriva prehode v pododrje, oblečeno tako, da nas takoj, ne samo zaradi lukenj, ki so vhodi v druge dimenzije, spomni na Carrollovo Alico; zraven nje je pogosto tudi možak, ki ga prepoznamo kot Lagerfelda, torej se iracionalnost družijo z veščakom, čeprav je potem v zasedbi imenovan tudi Beli zajec, torej še en od likov iz *Alice*.

Potem se pred nami zvrsti kak ducat in pol oseb, vsaka od njih se na kratko predstavi, Che ima namesto puške kitaro in je sploh rokavska nadzvezda, Mao Cetung poplesuje pred nami v značilni obleki s kitajskim – včasih smo rekli ruskim, ko je tista regija v svetovnih razmerah še kaj pomenila – ovratnikom, vendar potiskano s simboli Louisa Vuittona; Marija Antoaneta malo cikne na astenične in brezkrvne manekenke, kraljico Elizabeto zaradi njenega devišstva in steznikov odigra nad popkom gol Miha Nemec, Iztok Mlakar, ki mu primorska publika je iz roke, je eden boljših imitatorjev Charlieja Chaplina, pojavi se seveda tudi Tito, uniformirani šarlatan, in sploh je pred nami cela zgodovina skozi modo, če že ne le zgodovina mode.

Jelena in Svetlana Proković sta nekatere kostume, ki imajo morda v tej predstavi celo pomembnejšo vlogo od samega besedila in predstavitve, uprizoritev hoče biti predvsem spektakel, bolj kodirali, pri drugih sta se bolj držali uveljavljene podobe, imidža, zaradi katerih jih takoj prepoznamo; nekaterim preprosto ne pridemo blizu, v hitrem mimohodu ne razberemo, zakaj je recimo Leonardo po glavi tetoviran in zakaj Ludvik XIV. izpade kot rahlo infantilni varietejski zapeljivec. Verjetno tudi zaradi dejstva, da sem v zadevah mode precej brezbržen, da sem torej gledalec z odmrlo modno čakro, ki ga ta predstava ne more do konca očarati in potegniti v svoj bleščavi nagovor.

Vendar se nekaj podobnega zgodi še na nekaj ravneh, tudi z odrsko glasbo, ki jo podpisuje Drago Ivanuša; zdi se, da je namen uprizoritve, da bi z lepljenjem raznorodnih slogov in (modnih) tendenc skozi hitre prebliske pokazala neki generalni tok zgodovine in pomen velikih osebnosti v njej, od ustvarjalcev zahteval premišljene in izbrušene miniaturre, kar je bilo glede na njihovo številnost prezahtevno. Kot ne ujamemo vseh

kostumskih poudarkov, tudi vseh glasbenih pristopov ne prepoznamo; čeprav lahko občudujemo recimo balkanski melos pri Aleksandru, izgubimo orientacijo pri nekaterih poznejših nastopih.

Ne samo zato, ker je izredno zahtevno ustvariti polne miniature, ki bodo igralsko, vizualno in glasbeno zaokroženo spregovorile o nevidnem in nepredvidljivem toku zgodovine; bolj se nam kaže kot problematično izhodišče, ki poskuša povezati zgodovino in modo, usodo in spektakel, pri čemer le redko najde oporo in točko preboja (prešitja, če uporabimo krojaški izraz). Kljub naporu, da bi uprizoritev kazala na nekaj čez ali nad modo, da bi poiskala globljo usodnost imidža zgodovinskih osebnosti, razpade na razkošno modno revijo, na revijo historičnih slogov, ki so besedilno podprti predvsem s tistim, kar o osebnostih že vemo, z njihovimi najbolj prepoznavnimi citati in omembami njihovih del. Ravno v nezmožnosti preboja izoliranih slik in prizorov, v njihovem povezovanju in izgubi tiste razsežnosti, ki loči modno revijo od gledališkega dogodka, čeprav oba uporabljata podobna ali enaka sredstva, uprizoritev izgublja svoj namen ter se formalno in formalistično približuje modelu, ki ga poskuša nadgraditi.

Richard Bean: *Kruh*. Prevod Tina Mahkota, režija in scenografija Jernej Kobal. SLG Celje, Oderpododrom, 27. oktobra 2012.

“Kultura? Paraziti!”

Sedem možakov in pobov, sedem usod, pekarna, izločena iz običajnega časa, pregreta in proizvodnja napeta do konca in čez, plus naročilo šefa, ki je bog in batina, prisoten samo po telefonu, naj napečejo še tri tone ekstra zaradi napake na novejši proizvodni liniji. Potem se naši peki, nabrani z vseh vetrov, bivši arestanti in pomorci, športni ribiči po sili, kot iz vica, če ti baba ne da, pejt pa ribe lovit, zjebani stari proletarci, ki samo še garajo, da se jim izide, pa še to na tesno, fantje iz umobolnice, pa ne čiste brez manipulantskega talenta. Pisana družba možakov, ki kadar niso ravno okoli peči in ne mesijo, malo podjebavajo, grabijo za jajca, lastna in tuja, njihova malica je njihova osebna, tam se vidi, kako in v katerem cenovnem razredu živijo, kaj je v centru njihove osebnosti; vprašan za kaj si ta nočni proletariat ne postavlja, to bi bil luksuz, ki si ga ne more privoščiti. Jih pa družijo bes na upravo, ki podpira njihov negotovi status, če peč ugasne, so ob službo, če kdo zajebe, najebejo vsi in na cesto; zelo ne marajo kulture – čeprav je stavek, ki ga uvodoma citiram, dopisan med študijem –, to so za njih paraziti, kot študentje, ki so kao nekaj ekstra

(ker oni še študijske smeri ne znajo čisto natančno izgovoriti), pol se pa popečejo že po nekaj urah ali pa se jim po enem tednu zagravža in počijo in ne pridejo več.

Besedilo v gladkem, ne pretirano ali vsaj ne na silo moderniziranem prevodu Tine Mahkota, ki ohranja časovno distanco, ne da bi se postaralo – original je nastal pred skoraj štiridesetimi leti –, postavlja na Oderpododrom. Scenografija dobro izkoristi tesnost prostora, čeprav je že dramatik zelo natančen, detajli, vključno z vrečicami za čaj, ki zgrešijo koš, so vpisani v didaskalije. Kobal jih nadgradi z obvezno nago duplerico in malo modernizira telefon, čeprav še nismo v času mobitelov, ali pa v klet ne vleče. Sama “komična drama” je dovolj zanimivo napisana, ob nedvomnem angažmaju, fantje nimajo kam, če izgubijo službo, čeprav je ta prav peklenska, po tempu in temperaturi, neposredno ogorčenje mehča s humorjem. Dinamiko priskrbi dejstvo, da so redko navzoči vsi naenkrat, dogajalni prostor je napol menzica in napol kadilnica, tako da jo polnijo različne podskupine, ves čas so vstopi in odhodi, tempo prizorov daje pravzaprav že količina navzočih. To daje igri dinamiko in režija dobro izkoristi napetosti med peki, njihovi nastopi so individualizirani, obenem pa skupaj tvorijo in ponujajo iz koscev zlepljeno podobo proletariata. Dogajanje je dovolj učinkovito posodobljeno in krajevno ponašeno, vse, kar je angleško lokalnega, je sčrtano, čeprav s tem izgubimo tudi nekaj dobrih štosov.

Za razliko od manj dramatičnega kobariškega atentata, ki je bil za velikih scen nevajenega režiserja prevelik zalogaj, kot bi bil tudi za marsikoga bistveno bolj izkušenega, se je tokrat lepše pokrila dramska in komedijska intenca z uprizoritvenim slogom, za katerega so nedvomno zaslužni tudi prekaljeni igralski mački, omenimo predvsem trojico, saj so nekatere druge vloge manj premišljene in/ali mestoma slabše izvedene. Najprej malo nervozni bivši zapornik Blakey, ki ga Vojko Belšak odigra kot urbanega stahanovca in hkrati nekoga, ki se zaveda, da je njegova edina šansa pridnost in premestitev v nov obrat, ob tem ga ob hitrosti in predanosti zaznamuje tudi precejšnja psihološka pronicljivost, vodja je tudi zato, ker mu malo bolj zaupajo, tisti zraven in tisti zgoraj, kar dokazuje tudi z lastnim vložkom, on je nedvomna avtoriteta in motivator. Damjan M. Trbovc odigra sindikalnega zastopnika, nekoga, ki ga odlikuje urejenost, ima ob tem tudi močan karierni gon, ki mu je vse podrejeno, hkrati da svojemu liku zmuzljivost, vse njegovo delovanje je podloženo s podlo zvičajnostjo. Najbolj izrazit in izstopajoč pa je Branko Završan kot Nellie; starega sesutega pomočnika, ki že štirideset let dela na kruhu in ima še nekaj let do penzije, ki so ga mesenje in pekarna in nočni šihti precej

načeli, zmakne predvsem v tempu. Če so ostali mladci, ki si ga vmes tudi fino privoščijo, ker ne vidijo, da je to v najboljšem primeru tudi njihova usoda, hitri in poskočni, tudi nevrotični, je Završan nalašč upočasnjjen, vse dela z zamikom; preveč globinsko zmatran je, da bi razumel vse drobne pekovske zajebancije, kadar pa jih razume, se mu nanje ne zdi vredno reagirati ali odgovarjati. Završan se od ostalih loči že po nekakšni vraščeni v pekarno, bolj je popackan s testom, razvil je preživetvene strategije, recimo mimikrijo, ki jih ostali še ne obvladajo, to je nekdo, ki skoraj ne živi mimo službe, ker tako ali tako ves čas samo dela. Šestdeset, osemdeset ur na teden, vesel, da sploh lahko, saj bi šle sicer še tiste drobne ugodnosti, tri cigarete na dan, sendvič s sirom.

Čeprav spisana leta 1975 Beanova komična drama spregovarja o tistih, ki jih takrat vsaj pri nas nismo poznali, zdaj pa postajajo vse bolj običajen pojav – ljudi, ki delajo, a ne zaslužijo za človeka vredno življenje. Da o nedostopnosti vsakršne zabave, športa, prostega časa ne govorimo, Nellieju še baba najeda doma in ga drži na kratko. Luknjičavo ekonomijo krpa z delom med počitnicami, vmes, med šihti, se verjetno komaj naspi. Bi mislili, da Bean pretirava, če ne bi gledali TV-oddaj o zaposlenih, ki sramežljivo obiskujejo humanitarne organizacije in se tam oskrbujejo z najbolj osnovnimi potrebščinami.

Nellie je učlovečena podoba konja iz Orwellove *Živalske farme*, ki na vse odgovarja s sprijaznjenim “še bolj bom delal”, v kar izzveni celotna uprizoritev: po skoraj nesreči in ugotovitvi, da so nekateri med njimi za lastno napredovanje pripravljeni tudi na sabotaže, ki naj postavijo v slabo luč celotno delovno ekipo, se fantje zaženejo in skoraj ponotranjijo občutek krivde zaradi zastoja proizvodnje. Na koncu vse steče brez posledic, čeprav je očitno samo vprašanje časa, kdaj bo koga opeklo, mu zagrabilo roko, ga poškodovalo; kruh naš vsakdanji ima trdo skorjo – predvsem za peke, nas opozarja celjska uprizoritev.